

Sociaal en Cultureel Planbureau

De ruimtelijke dimensie van 'Verschil in Nederland'

Cok Vrooman

Colofon

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak.

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het SCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het SCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2017

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Omslagfoto's: SCP (midden), El rey de la baraja (links) Roel Wijnants

(rechts) <https://www.flickr.com/photos/roel1943/>, via Flickr

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting pro (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau
Postbus 16164
2500 BD Den Haag
www.scp.nl
info@scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

1	Inleiding	4
2	De opdeling van Nederland	4
3	Opdeling en ongenoegen in de regio.....	6
4	Statusscore van het postcodegebied per bevolkingsgroep	9

1 Inleiding

Deze notitie bevat een overzicht van enkele analyses over ruimtelijke tegenstellingen die zijn verricht na het verschijnen van *Verschil in Nederland*, het Sociaal en Cultureel Rapport (SCR) dat het Sociaal en Cultureel Planbureau in 2014 uitbracht.¹ Ze werden deels al eerder gepresenteerd tijdens enkele gastcolleges en lezingen, waaronder een inleiding op het voorjaarscongres van Divosa op 3 juni 2016.

Eerst recapituleren we de belangrijkste aspecten van de sociale opdeling van Nederland. Dat is geen eenvoudige tweedeling, maar een gecompliceerde gelaagdheid waarvan de vorm in SCR14 werd aangeduid als een 'clubsandwich', met twee sociale klassen en vier segmenten.²

Daarna schetsen we hoe vaak deze zes bevolkingsgroepen voorkomen in de arbeidsmarkregio's en de drie grootste gemeenten. Hierbij staan we ook stil bij de verdeling van maatschappelijk ongenoegen over de groepen in deze gebieden. Ten slotte gaan we kort in op het verband van de sociale opdeling met de sociaaleconomische status van postcodegebieden.

2 De opdeling van Nederland

Volgens het SCR2014 kent Nederland een 'zachte tweedeling': vier bevolkingsgroepen zijn goed af, twee andere blijven achter. Die sociale opdeling blijkt uit een statistische analyse van de vier soorten hulpbronnen waarover burgers volgens het onderzoek *Verschil in Nederland* (VIN'14, een combinatie van enquête- en registergegevens) beschikken:

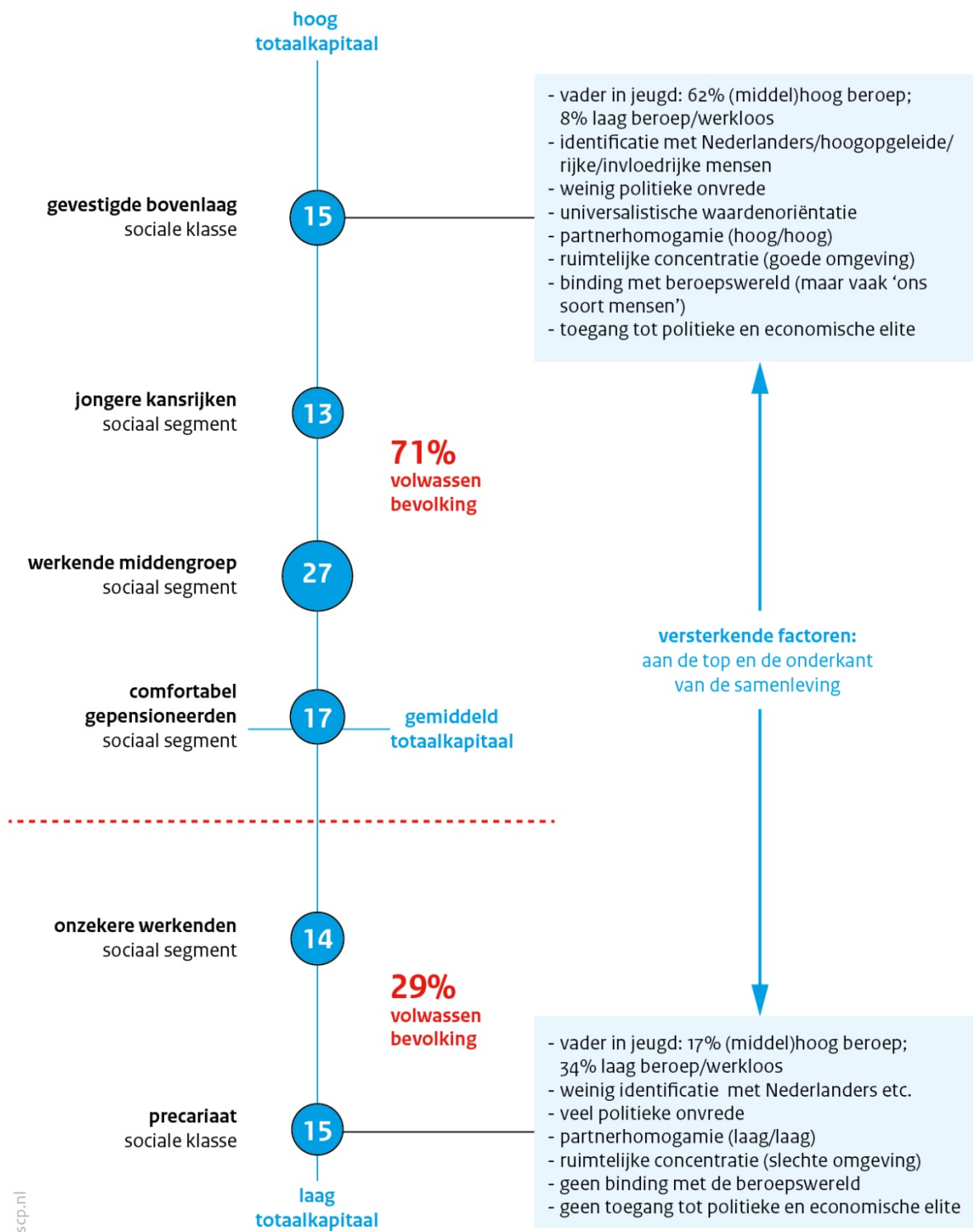
- economisch kapitaal: inkomen, vermogen, opleidingsniveau en arbeidsmarktpositie;
- sociaal kapitaal: netwerken voor sociale steun en om vooruit te komen in het leven;
- cultureel kapitaal: leefstijl, taalbeheersing en digitale vaardigheden;
- persoonskapitaal: fysieke en mentale gezondheid, aantrekkelijkheid.

De bevolkingsgroepen met het meeste en het minste totaal kapitaal (betiteld als de 'gevestigde bovenlaag' en het 'precariaat') zijn aan te merken als sociale klassen. Bij hen stapelen zich niet alleen de voor- en achterstanden in hulpbronnen op; die verschillen worden versterkt doordat zij zich met hun eigen groep identificeren, deels specifieke waarden onderschrijven, vaak partners hebben met een gelijke opleiding, en in een betere of slechtere omgeving wonen. De vier bevolkingsgroepen daar tussenin (van hoog naar laag: de 'jongere kansrijken', de 'werkende middengroep', de 'comfortabel gepensioneerden' en de 'onzekere werkenden') zijn geen sociale klassen. Zij onderscheiden zich in termen van hulpbronnen – waarbij de rangschikking per kapitaal soort enigszins varieert – maar niet op de versterkende factoren, en zijn daarom aangemerkt als sociale segmenten (figuur 1).

1 C. Vrooman, M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.) (2014). *Verschil in Nederland; Sociaal en Cultureel Rapport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

2 Vrooman et al. (2014), o.c.: p. 331.

Figuur 1 Sociale opdeling Nederland (2014): twee klassen, vier segmenten en een zachte tweedeling

Bron: ViN'14

Maatschappelijk ongenoegen

De zes bevolkingsgroepen verschillen ook in tal van andere opzichten, zoals hun leeftijd, migratieachtergrond, politieke voorkeur en ervaren geluk. Uit de oratie *Meedoen in onzekerheid* kwam bovendien een verband met het maatschappelijk ongenoegen naar voren.³ Dat is in ViN'14 gemeten via enquêtevragen over het tekortschieten van de sociale bescherming, de weerstand tegen culturele verschillen, de afwijzing van verdere Europese eenwording, politieke verweesdheid, en het gepercipieerde falen van de Nederlandse elite. Het maatschappelijk ongenoegen is het grootst onder de onzekere werkenden en 'precairen' van autochtone komaf. Tot de misnoegden behoren echter ook veel comfortabel gepensioneerden en mensen uit de werkende middengroep.

3 Opdeling en ongenoegen in de regio

Bij dit alles bleef de ruimtelijke dimensie tot dusver enigszins onderbelicht. De enquêtegegevens van ViN'14 hebben betrekking op ca. 3.000 respondenten, waardoor al te gedetailleerde uitsplitsingen naar de woonplek niet mogelijk zijn. Er valt echter wel iets over te zeggen. Figuur 2 toont in hoeverre de zes bevolkingsgroepen in de 35 arbeidsmarktregio's over- of ondervertegenwoordigd zijn. Daarbij zijn de grote centrumgemeenten Amsterdam, Rotterdam en Den Haag (G3) apart gehouden van de rest van respectievelijk Groot-Amsterdam, Rijnmond en Haaglanden. Er zijn zes logistische regressieanalyses uitgevoerd, steeds met een dichotome afhankelijke variabele (respondent behoort niet/wel tot de gevestigde bovenlaag, de jongere kansrijken etc.) en met de gebiedsindeling als voorspeller. Als referentiecategorie is in iedere analyse gekozen voor de arbeidsmarktregio waarin het aandeel van de sociale klasse of het segment het best overeenstemt met het gemiddelde percentage in Nederland. Dat maakt het mogelijk de statistische significantie van de afwijkingen ten opzichte van het landelijke beeld te toetsen. Op grond van de deviaties kunnen de arbeidsmarktregio's en de G3 in vier typen worden geplaatst.

3 J.C. Vrooman (2016). *Taking part in uncertainty: The significance of labour market and income protection reforms for social segmentation and citizens' discontent*. The Hague/Utrecht: The Netherlands Institute for Social Research|SCP & Utrecht University; id. (2016), 'Institutionele verandering, sociale opdeling en het ongenoegen van de Nederlanders', in *TPEdigitaal* 10(3): 49-73.

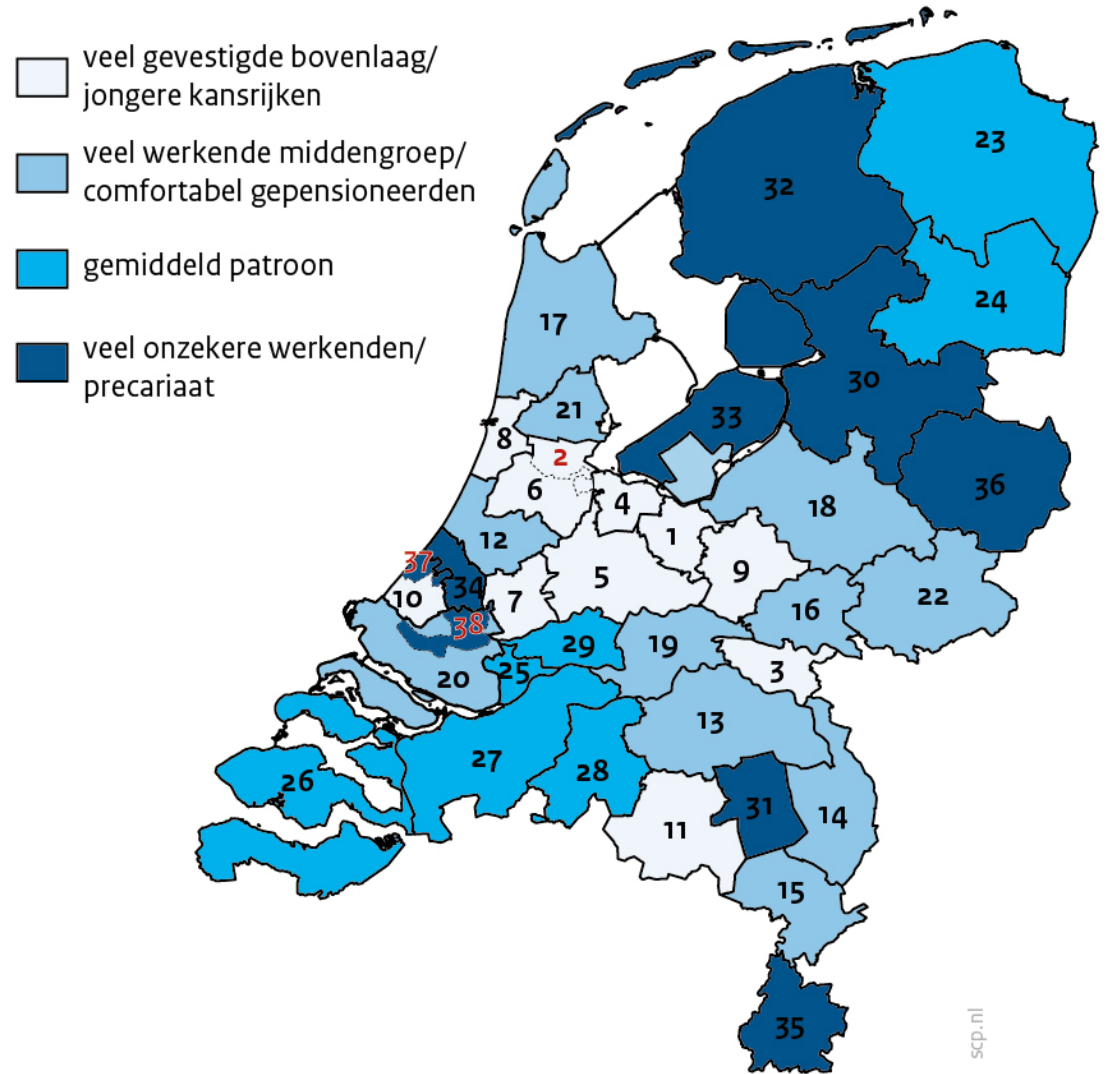
Figuur 2 Sociale opdeling en maatschappelijk ongenoegen naar arbeidsmarktregio/G3

onder- en oververtegenwoordiging van zes bevolkingsgroepen	# arbeidsmarktregio/G3	gevestigde bovenlaag	jongere kansrijken	werkende middengroep	comfortabel gepensioneerden	onzekere werkenden	precariaat	maatschappelijk ongenoegen
veel gevestigde bovenlaag/ jongere kansrijken	1 Amersfoort	●	●					
	2 Amsterdam (gemeente)	●	●	●				●
	3 Rijk van Nijmegen	●	●					●
	4 Gooi en Vechtstreek	●						
	5 Midden-Utrecht	●						●
	6 Groot Amsterdam excl. centrumgemeente	●						●
	7 Midden-Holland	●						●
	8 Zuid-Kennemerland		●			●		●
	9 Food Valley		●			●		●
	10 Haaglanden excl. centrumgemeente		●					
	11 Zuidoost-Brabant	ref.	●				●	●
veel werkende middengroep/ comfortabel gepensioneerden	12 Holland Rijnland			●		●		
	13 Noordoost-Brabant			●				●
	14 Noord-Limburg			●				
	15 Midden-Limburg			●				
	16 Midden-Gelderland		●	●				●
	17 Noord-Holland Noord				●			●
	18 Stedenvierkant				●			
	19 Rivierenland				●			
	20 Rijnmond excl. centrumgemeente				●			
	21 Zaanstreek/Waterland			●	●			
	22 Achterhoek	●			●			
gemiddeld patroon	23 Groningen						ref.	●
	24 Drenthe							●
	25 Drechtsteden							
	26 Zeeland							
	27 West-Brabant						ref.	
	28 Midden-Brabant							
	29 Gorinchem					ref.		
veel onzekere werkenden/ precariaat	30 IJsselvechtstreek			●		●		
	31 Helmond-De Peel					●		ref.
	32 Friesland		●	ref.	●	●		●
	33 Flevoland						●	
	34 Zuid-Holland Centraal					●	●	
	35 Zuid-Limburg					●	●	●
	36 Twente				●	●	●	
	37 Den Haag (gemeente)		ref.	●	●	●	●	
	38 Rotterdam (gemeente)	●	●	●	●	●	●	

logistische regressie-analyses

ref. referentiecategorie (= gemiddeld aandeel in bevolking)
 ● groter aandeel dan ref. (p < 0,10)
 ● kleiner aandeel dan ref. (p < 0,10)

rangordnummer, gebaseerd op de opgetelde kapitaalscores van significant afwijkende bevolkingsgroepen; bij ondervertegenwoordiging is van teken gewisseld

scp.nl

Bron: ViN'14

De ruimtelijke dimensie van 'Verschil in Nederland'

Gebieden met een kapitaalkrachtige bevolkingssamenstelling

De 'kapitaalkrachtige' gebieden liggen vooral in de Noordvleugel van de Randstad. In de arbeidsmarktregio Amersfoort en de gemeente Amsterdam behoren verhoudingsgewijs veel mensen tot de gevestigde bovenlaag en de jongere kansrijken. De werkende middengroep is in Amsterdam ondervertegenwoordigd, maar het aandeel onzekere werkenden en precairen wijkt niet af van het landelijk gemiddelde. Een oververtegenwoordiging van de gevestigde bovenlaag is verder te vinden in de arbeidsmarktregio's Rijk van Nijmegen, Gooi- en Vechtstreek, Midden-Utrecht, Midden-Holland (o.a. Gouda, Bodegraven-Reeuwijk) en Groot-Amsterdam (zonder de centrumgemeente). Een groot aandeel jongere kansrijken zien we in Zuid-Kennemerland, de *Food Valley* (o.a. Ede, Wageningen, Barneveld, Veenendaal) en in Haaglanden zonder de centrumgemeente (o.a. Delft). De 'Brainport' in Zuidoost-Brabant telt eveneens veel jongere kansrijken, maar heeft ook nogal wat onzekere werkenden.

Gebieden met veel mensen uit de middengroepen

Een verhoogd aandeel van de werkende middengroep doet zich voor in de arbeidsmarktregio's Holland-Rijnland (o.a. Leiden, Alphen aan den Rijn), Noordoost-Brabant, Noord- en Midden-Limburg, en Midden-Gelderland (o.a. Arnhem). Veel comfortabel gepensioneerden zien we in het Stedenvierkant (Apeldoorn, Deventer, Zutphen, Harderwijk, de tussenliggende gemeenten en Zeewolde), Rivierenland, Rijnmond exclusief Rotterdam, Zaanstreek/Waterland en de Achterhoek.

Gemiddeld beeld

In een aantal arbeidsmarktregio's wijkt de vertegenwoordiging van de zes kapitaalgroepen niet significant af van het landelijk beeld. Dit betreft Groningen, Drenthe, de Drechtsteden, Zeeland, West- en Midden-Brabant en Gorinchem.

Gebieden met een kapitaalarme bevolkingssamenstelling

In Flevoland en Zuid-Holland Centraal (o.a. Zoetermeer, Leidschendam-Voorburg en Lansingerland) zijn de precairen oververtegenwoordigd; en in Helmond-De Peel, Friesland en de IJsselvechtstreek de onzekere werkenden. In Rotterdam, Den Haag, Twente en Zuid-Limburg komen verhoudingsgewijs zowel veel onzekere werkenden als mensen uit het precariaat voor, en deze gebieden hebben dus de meest kapitaalarme bevolkingssamenstelling. Rotterdam telt wel relatief veel jongere kansrijken, maar de gevestigde bovenlaag is er relatief slecht vertegenwoordigd, net als de werkende middengroep en de comfortabel gepensioneerden. In Den Haag komen de twee kapitaalkrachtigste groepen niet vaker of minder vaak voor dan in Nederland als geheel. In de Hofstad is echter wel sprake van een ondervertegenwoordiging van de werkende middengroep en de comfortabel gepensioneerden.

Geen eenduidig verband met maatschappelijk ongenoegen in de regio

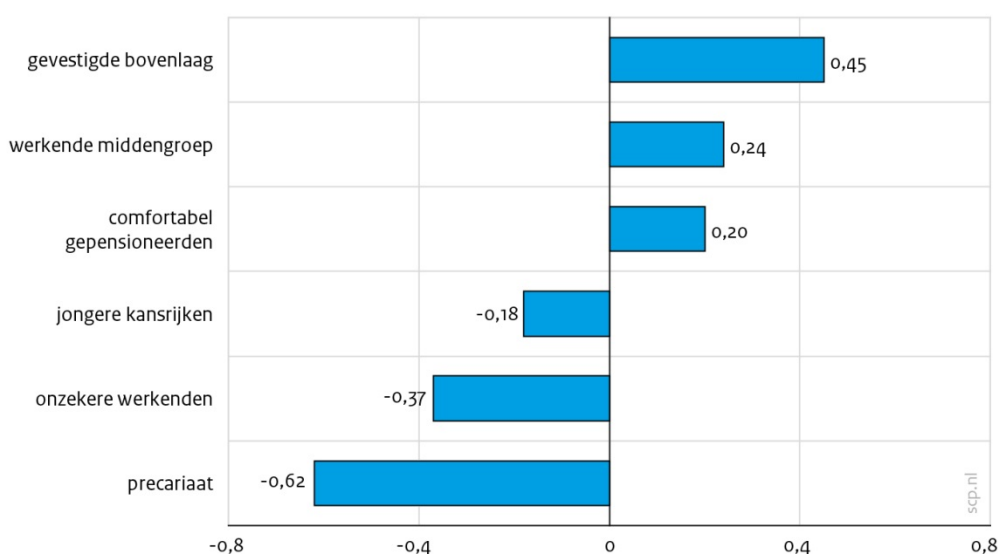
Figuur 2 laat ook zien in welke arbeidsmarktregio's het maatschappelijk ongenoegen hoger of lager is dan in geheel Nederland. Er is een verband met de regionale vertegenwoordiging van de zes bevolkingsgroepen, maar dat blijkt niet eenduidig. Als het maatschappelijk ongenoegen significant minder is dan gemiddeld, betreft het vrijwel altijd kapitaalkrachtige regio's. Dit doet zich voor in de gemeente Amsterdam en in de arbeidsmarktregio's Midden-Utrecht, Midden-Holland en *Food Valley*. Maar niet alle kapitaalkrachtige gebieden kennen weinig ongenoegen (in Zuidoost-Brabant is het verhoudingsgewijs zelfs hoog); en daarbuiten komt het incidenteel ook voor (Drechtsteden).

Omgekeerd kennen niet alle kapitaalarme gebieden een verhoogd ongenoegen. Dit zien we wel in Friesland en Zuid-Limburg, maar het aandeel misnoegden wijkt in de gemeenten Den Haag en Rotterdam en in de arbeidsmarktregio Twente niet significant af van het landelijke cijfer. Ook treffen we een verhoogd ongenoegen aan in sommige regio's waar de werkende middengroep oververtegenwoordigd is (Noord-Limburg, Midden-Gelderland) of de vertegenwoordiging van de zes bevolkingsgroepen overeenstemt met de landelijke verdeling (Drenthe).

4 Statusscore van het postcodegebied per bevolkingsgroep

Het aantal waarnemingen in ViN'14 is te gering om te analyseren in hoeverre de zes bevolkingsgroepen zijn over- of ondervetegenwoordigd zijn op lagere schaalniveaus dan de arbeidsmarktregio's en de G3. Wel laat zich berekenen wat de gemiddelde statusscore is van de viercijferige postcodegebieden waar de leden van de zes bevolkingsgroepen wonen. Het SCP berekent die scores sinds 1998.⁴

Figuur 3 Sociale klassen en segmenten: gemiddelde statusscore van het postcodegebied

Bron: ViN'14; GMP'10

In figuur 3 zien we dat degenen die tot de gevestigde bovenlaag behoren in de betere postcodegebieden wonen, met een gemiddelde statusscore van 0,45. Van hen verblijft bijna een derde in de 20% beste wijken (het hoogste kwintiel van de statusscores). Ook de leden van de werkende middengroep en de comfortabel gepensioneerden wonen beter dan gemiddeld. De jongere kansrijken treffen we aan in gebieden met een gemiddeld lagere status, hetgeen gezien hun levensfase weinig verrassend is: zij staan immers aan het begin van hun beroepsloopbaan en wooncarrière. De wijken waar de onzekere werkenden (-0,37) en het precariaat (-0,62) verblijven hebben de laagste sociale statusscore. Van hen woont respectievelijk een derde en bijna de helft in de 20% slechtste wijken (het laagste kwintiel van de statusscores).

Deze uitkomsten verdienen enige relativering. De statusscores van de postcodegebieden variëren tussen -6,9 en 3,0; en gezien die bandbreedte liggen de gemiddelde scores van de zes bevolkingsgroepen tamelijk dicht bij het midden van de verdeling. Dit geeft aan dat niet alle leden van de gevestigde bovenlaag in de betere buurten van Wassenaar of Bloemendaal wonen, en dat men ook buiten de traditionele achterstandsgebieden in de grote steden mensen aantreft die tot het precariaat behoren.

⁴ Er is uitgegaan van de sociaaleconomische statusscores van postcodegebieden in 2010. Zie F. Knol (2012), *Statusontwikkeling van wijken in Nederland 1998-2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.